

УДК 349.4

СПОРИ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Пейчев К. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація Статтю присвячено аналізу законодавства України та іноземних держав, щодо питання власності на природні ресурси та вирішення спорів з метою вироблення відповідних пропозицій; розгляду специфіки правового регулювання власності на природні ресурси та розгляду спорів, що виникають стосовно зазначеного питання.

Ключові слова: відчуження природних ресурсів, земельні спори, земельна ділянка, продаж земель, власність на земельні ділянки держави, комунальна власність.

Аннотация Стаття посвящена анализу законодательства Украины и иностранных государств, по вопросу собственности на природные ресурсы и разрешения споров с целью выработки соответствующих предложений; рассмотрения специфики правового регулирования собственности на природные ресурсы и рассмотрения споров, возникающих по данному вопросу.

Ключевые слова: отчуждение природных ресурсов, земельные споры, земельный участок, продажа земель, собственность на земельные участки государства, коммунальная собственность.

Annotation The article is devoted to the study of such items: analysis of Ukrainian and foreign legislation relating to alienation of land lots with the purpose to submit respective propositions; review of peculiarities of legal regulation of land lot alienation in order to ensure preservation of land destination, revelation of peculiarities of legal regulation.

Key words: alienation of land lot, land lot, sale lands, alienation of land, government-owned land, municipal property.

Екологічне право є представником суспільної зацікавленості у збереженні й відтворенні об'єктів довкілля. Розуміючи це, держава на правовому рівні формулює загальнообов'язкові правила поведінки для суб'єктів, які використовують природні об'єкти у своїй діяльності, й особливі правила майнових та охоронних відносин щодо них.

Збереження природних ресурсів є:

- а) життєвою необхідністю для населення;
- б) господарською потребою для всіх видів ресурсозалежної діяльності;
- в) статусною необхідністю для держави.

До екологічних відносин, які можуть бути складовими природоресурсних спорів можливо віднести групи суспільних відносин:

- відносини власності, інших прав на природні ресурси та їх обігу;
- відносини державного управління;
- відносини щодо забезпечення раціонального використання та охорони природних об'єктів.

Як ми бачимо, ці відносини включають у себе всі три класичні групи суспільних відносин, що входять до предмету правового регулювання:

1. Відносини приналежності та обміну матеріальними цінностями.
2. Відносини управління суспільством заради задоволення як індивідуальних, так і загальних інтересів.
3. Відносини забезпечення правопорядку.

Вирішення спорів у галузі природокористування виступає інститутом екологічного права, який забезпечує справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд суперечок у сфері природокористування з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

При цьому доцільно розмежовувати такі поняття, як:

- засоби захисту;
- способи захисту;
- форми захисту.

Так, засоби захисту – це дії уповноваженої особи, за допомогою яких остання може вимагати здійснення захисту своїх прав від посягань інших суб'єктів (наприклад подання позову, скарги, заяви).

Способи захисту – це дії державних органів в межах їх компетенції, які безпосередньо спрямовані на захист прав громадян (наприклад, визнання права на доступ до інформації судом, розгляд земельних спорів радою, органу державної влади, що порушує права тощо).

Форми захисту – це варіанти звернення громадян за захистом свого порушеного права, зумовлені відмінностями в діяльності державних та інших органів по захисту прав у цілому. Тобто громадяни та інші особи вправі звертатися за захистом своїх прав до правоохоронних органів, органів адміністративної чи судової юрисдикції, які зобов'язані в межах своїх повноважень розглянути такі звернення і застосувати відповідні способи захисту порушених прав.

Способи захисту прав доцільно розглянути на прикладі варіантів передбачених земельним законодавством.

Відповідно до ст. 152 Земельного кодексу України захист прав на земельні ділянки здійснюється шляхом:

- а) визнання прав;
- б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав;
- в) визнання угоди недійсною;
- г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування;

г) відшкодування заподіяних збитків;
д) застосування інших, передбачених законом, способів.

У ч. 2 ст. 4 Земельного кодексу України загальною метою земельного законодавства виступають такі положення:

- забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави;
- раціональне використання земель;
- охорона земель [1].

Забезпечення прав на землю учасників земельних відносин безумовно включає в себе і порядок розгляду земельних спорів оскільки під останнім у науковій літературі розуміють особливий вид правовідносин, в основі яких лежать розбіжності суб'єктів, що виявляються в процесі виникнення, реалізації, зміни чи припинення земельних прав, їх охорони (захисту), у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів (чи їх визнанням) власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі й орендарів земельних ділянок та інших суб'єктів земельних відносин [2, с. 32].

У залежності від форми розрізняють такі варіанти захисту:

- судовий;
- адміністративний;
- громадський;
- самозахист.

Судовий захист прав.

Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції України).

Адміністративний захист.

Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40 Конституції України).

Під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі:

- пропозиції (зауваження),
- заяви (клопотання),
- скарги.

Особливим видом адміністративного захисту можливо розглядати право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч. 3 ст. 55 Конституції України).

Громадський захист – здійснюється через утворені громадські організації, проведення громадських слухань, зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Самозахист – під яким розуміється, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 5 ст. 55 Конституції України).

Як ми бачимо, вирішення спорів у сфері природокористування тісно переплітається з правом кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), але не обмежується лише судовою формою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Розглядаючи питання вирішення спорів у судовому порядку потрібно окремо зупинитись на використанні судових рішень (прецедентів) як джерела права.

У зв'язку з тим, що Україна відноситься до країн романо-германської системи права традиційно вважалося, що рішення судової гілки влади не відносяться до джерел права, а мають характер з'ясування та роз'яснень змісту нормативних актів для однакового застосування законодавства при розгляді спорів.

Закон України «Про судоустрій та статус суддів» у ст. 38 передбачає право Верховного Суду України переглядати справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом.

Рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням Верховного Суду України (ст. 360-7 Цивільного процесуального кодексу України). Аналогічні положення містяться також в Господарському процесуальному кодексі України (ст. 111-28) та Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 244-2).

Таким чином, держава на законодавчому рівні встановила обов'язковість для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт враховувати рішення Верховного Суду України. Це положення в повній мірі відноситься як для судового, так і позасудового вирішення спорів у сфері природокористування.

23 лютого 2006 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Відповідно до ст. 17 вказаного Закону, суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського Суду як джерело права, а ч. 5 ст. 18 Закону має вказівку, що міністерства та

відомства забезпечують систематичний контроль за додержанням у межах відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає Конвенції та практиці Суду.

Для вирішення спорів у сфері природокористування можуть застосовуватися рішення суду з питань права власності та гарантій екологічної безпеки при використанні природних ресурсів. Наприклад, Рішення «Ян та інші проти Німеччини» Комюніке Секретаря Суду 22 січня 2004 року, «Еліа СРЛ проти Італії», ухваленому 2 серпня 2001 року.

Крім того, в правозастосовній практиці доцільно застосовувати роз'яснення та узагальнення вищих судових інстанцій: Верховного суду України, Вищого Господарського суду України та Вищого Адміністративного Суду. Як приклад можна привести: Постанову Пленуму Верховного суду від 16 квітня 2004 року № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ», Постанову від 10 грудня 2004 року № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», Роз'яснення Вищого Господарського суду України від 27.06.2001 року № 02-5/743 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом права власності на землю і землекористування», від 27.06.2001 року № 02-5/744, «Про результати вивчення та узагальнення судової практики вирішення господарськими судами спорів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища» від 01.01.2009 року та інші.

Окремої уваги заслуговують рішення Конституційного Суду України. Він вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України (ст. 150 Конституції). Закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність (ст. 152 Конституції України). Як приклад можна привести Рішення Конституційного суду від 5 лютого 2004 року № 2-рп/2004 «справа про тлумачення терміна «передача земельних ділянок»» та від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 «справа про постійне користування земельними ділянками».

ЛІТЕРАТУРА

1. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
2. Иконичкая И.А. Проблемы эффективности в земельном праве. – М. – Издательство «Наука», 1979. – 181 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Офіційний вісник України, 2006. – № 32. – Ст. 2371.